

MATURITNÝ OKRUH 25

JAZYKOVEDA A JEJ DISCIPLÍNY

JAZYKOVEDA: alebo lingvistika je veda skúmajúca jazyk z hľadiska jeho jednotiek, stavby, funkcií a vývinu.

Jazykový systém

Systém: jazyk

Podsystém: jazyková rovina

- **zvuková**
- **morfologická**
- **syntaktická/skladobná**
- **lexikálna/významová**
- **štylistická**

ZVUKOVÁ ROVINA

FONETIKA:

- skúma a opisuje tvorenie zvukov reči artikulačnými /rečovými/ orgánmi a ich zvukové znenie
- skúma, ako sa hlásky tvoria, ako ich počujeme a ako sa správajú v spojení s inými hláskami
- zaoberá sa štúdiom a popisom hlások

FONOLÓGIA:

- skúma vzájomné vzťahy medzi fonémami a ich zvukovými vlastnosťami z hľadiska ich významovo rozlišujúcej funkcie

Základnou jednotkou fonetiky je **hláska** - najmenšia nedeliteľná jednotka zvukovej stránky jazyka, ktorá sa vyslovuje ustáleným spôsobom /základná jednotka fonetiky/ – hláska realizovaná v reči sa nazýva **fonéma** /základná jednotka fonológie, ktorá je schopná rozlišovať význam slov alebo tvarov: *sud* – *súd*/ písaná podoba sa volá **graféma**.

MORFOLOGICKÁ ROVINA:

MORFOLÓGIA: nazýva sa aj tvaroslovie

- jazykovedná disciplína, ktorá sa zaoberá gramatickými tvarmi slov: **náuka o slovných druhoch, náuka o gramatických kategóriách, náuka o gramatických tvaroch**
- základnou jednotkou je tvar/gramatický tvar, najmenšia časť slova, ktorá má význam alebo funkciu sa nazýva **morféma**.

LEXIKÁLNA ROVINA:

LEXIKOLÓGIA:

- zaoberá sa **slovnou zásobou jazyka a vlastnosťami slova** /napr. k akým zmenám dochádza v rámci slovnej zásoby/
- **venuje sa napr. systému slovnej zásoby** /t.j. ako sa slová delia napr. *podľa spisovnosti-nespisovnosti, podľa neutrálnosti a expresivity, etc/*
- **rieši aj obohacovanie slovnej zásoby**
- základnou jednotkou je **slovo/lexéma**.

SYNTAKTICKÁ ROVINA:

SYNTAX:

- disciplína, ktorá sa zaoberá **spájaním slov do viet a viet do textov**
- **skúma stavbu viet a súvetí**, ich tvorbu a vzájomné vzťahy
- **zaoberá sa vetnými členmi**
- **zaoberá sa zákonitosťami slovosledu**

Základnou jednotkou je veta, najmenšia jednotka **sklad/syntagma**.

ŠTYLISTICKÁ ROVINA:

ŠTYLISTIKA:

- disciplína, ktorá **skúma výrazové prostriedky a kompozíciu textu**, jednoducho povedané **skúma tvorbu jazykového prejavu**
- jej hlavným zámerom je skúmanie toho, **ako jazykové prostriedky prispievajú k naplneniu cieľa a zámeru**, ktorý autor svojim jazykovým prejavom sleduje
- **skúma jazykové prostriedky ako výrazové prostriedky textu**, teda ako prostriedky, ktoré mu dodávajú „výraz“, charakterizujú ho, dotvárajú jeho zmysel
- základnou jednotkou je **štyléma**

*POZNÁMKA: TU odporúčam vymenovať všetky jazykové štýly, ktoré máme – **HARPUN**. A aj slohové postupy – **IVOR**.*

ĎALŠIE JAZYKOVÉ DISCIPLÍNY:

RÉTORIKA:

- **náuka o vlastnostiach hovoreného prejavu, o umení hovoriť**: logicky, zaujímavo, presvedčivo

ETYMOLOGIA:

- skúma **pôvod a vývin slov**

DIALEKTOLÓGIA:

- **náuka o jazykových nárečiach**

LEXIKOGRAFIA:

- disciplína zaoberajúca sa **teóriou a praxou spracúvania slovnej zásoby jazyka v slovníkoch**

Etymológia, dialektológia a lexikografia úzko súvisia s lexikálnou rovinou jazyka!

ORTOGRAFIA:

- **náuka o správnom pravopise**
- pravopis slovenčiny je pomerne zložitý, preto je potrebné využívať jazykové príručky, v ktorých nájdeme jeho spisovnú, normatívnu podobu, a to hlavne *Pravidlá slovenského pravopisu* a *Krátky slovník slovenského jazyka*

ORTOEPIA:

- **náuka o spisovnej výslovnosti**
- kodifikačnou príručkou pre zvukovú rovinu spisovnej slovenčiny sú *Pravidlá slovenskej výslovnosti*

Ortografia a ortoepia úzko súvisia so zvukovou rovinou jazyka!

POZNÁMKA: V rámci otázky uviesť **váš názor na súčasnú jazykovú kultúru**, t.j. čo aktuálne ovplyvňuje jazyk /v prípade vás, mladých ľudí, určite prienik anglicizmov do bežnej reči, ekonomizácia jazyka/. Uvažovať, akým spôsobom sa používa jazyk aj mimo vášho okruhu. Či sa slovenský jazyk vyvíja, „pestuje“. Alebo akým spôsobom sa dodržiava v spoločnosti /aj v médiách/ spisovnosť.

VÝVIN SLOVENSKEHO ROMÁNU

román = epický žáner veľkého rozsahu

- množstvo postáv, ktoré sa vyvíjajú
- veľmi dôležitý je rozprávač **POZNÁMKA:** TU ich odporúčam vymenovať.
- opisuje široký okruh života postáv, obyčajne v dlhšom časovom rozpätí, dej býva zložitý
- časť zobrazovaných udalostí tvorí **hlavnú dejovú líniu**, iné tvoria **vedľajšie dejové línie románu**
- spojením viacerých románov do jedného celku vznikajú **dilógie, trilógie a románové cykly**

druhy románu = autobiografický, dobrodružný, cestopisný, detektívny, historický, psychologický, spoločenský, sociálny, vedecko-fantastický, dievčenský, životopisný, ...

JOZEF IGNÁC BAJZA klasicizmus a osvietenstvo

1.slovenský román **Príhody a skúsenosti mládencu Reného aka René mlád'enca príhodi a skúsenosti !!!**

✓ **1.zväzok** » » » centrálny príbeh, bohatší na udalosti, napínavý, putovanie po Turecku, Egypte, Taliansku = **charakter cestopisu**

✓ **2.zväzok** » » » viaceré príbehy, jednoduchší, menej dejový, putovanie po Slovensku = **charakter výchovného románu**

* **René** (symbolizuje znovuzrodenie, typického človeka osvietenstva, ktorý túži po poznaní) je synom kupca z Benátok, vydá sa na cesty so svojim učiteľom Van Stiphoutom, pretože chce nájsť a priviezt' domov svoju sestru Fatimu, ktorú uniesli moslimskí piráti, René počas svojich ciest zažije stroskotanie na mori, otroctvo, ľubostné vzplanutie k moslimke, odsúdia ho na smrť, no zachráni sa a vráti do Benátok, kde sa stretne nielen so stratenou Fatimou, ale i s matkou, ktorú pred rokmi uniesli piráti, neskôr sa René opäť vydá na cestu – smer Slovensko, kde si všima nedostatky všetkých spoločenských vrstiev, životnú úroveň, mravy, obyčaje i neresti ľudu, po Slovensku Reného sprevádza Tovaríš cesty, ktorým je sám autor

□ **odvážna kritika biedy poddaných, krutosti zemanov a cirkevných hodnostárov** (cirkev zakázala druhý zväzok románu, pretože Bajza odhalil jej nedostatky a chyby)

□ **román je napísaný v západoslovenskom nárečí a pravopisom, ktorý si Bajza sám vytvoril** » » » súperil o prvenstvo s bernolákovčinou, román nebol úspešný

MILO URBAN medzivojnová próza

román **Živý bič !!!**

- **unanimistický román** (= postavy fungujú ako jedna duša) z **1. svetovej vojny**, hornooravská **dedinka Ráztoky**

- **román s kolektívnym hrdinom** (dedina je zobrazená ako jednoliaty celok)

- **odsúdenie vojny je tiché** ---> symbolizuje ho **postava Ondrej Koreňa**, ktorému vojna – bič – spôsobila

hluchonemosť, je živým príkladom zverstva, utrpenia a ľudskej tragédie

- autorovým zámerom bolo **vystihnúť vnútorný svet ľudí vo vojne**
- autor **neidealizuje dedinský ľud**, ale **ukazuje deliacu čiaru medzi ním a príslušníkmi panskej vrstvy**
- **zaujímavou postavou je stará Ilčíčka**, ktorej syn bol odsúdený na trest smrti, pretože zabil muža, ktorý ho šikanoval ---> od synovej smrti ešte viac búrila ľudí v dedine proti pánom
- delí sa na 2 časti ---> **Stratené ruky** (názov symbolizuje ruky, ktoré chcú siať, ale chýbajú – na poli, pri práci a vo vzťahoch)

Adam Hlavaj (dezertér, ktorý sa snaží otvoriť ľuďom oči a pod jeho vplyvom sa dedina stavia na odpor)

- ✓ *Dedinčania spočiatku nechápu, čo im prinesie vojna. Front bol d'aleko, polia a domy neboli zničené. Až keď sa domov vracia zmrzačený a nemý Ondrej Koreň, začínajú chápať. Hlavná dejová línia sa týka manželov Hlavajovcov. Adam je na vojne a Eva chce, aby sa vrátil domov. Ide poprosiť notára Okolického, aby vybavil návrat Adama domov. Notár je bez charakteru, zneužije Evu a tá otehotnie. Okolický jej pohrozí, že ak prezradí meno otca dieťaťa, už nikdy Adama neuvidí. Dedinčania ju odsúdia, nik jej nepomôže okrem Ondreja a starej Ilčíčky (ktorej jediného syna odsúdili na smrť zastrelením). Po pôrode sa obáva, že sa Adam dozvie pravdu a utopí sa v rieke. Neskôr sa Adam vracia domov, utečie totiž z frontu. Teší sa na Evu a syna. Domov však nájde opustený. Chce sa dozvedieť, čo sa stalo a pravdu sa dozvedá od notárovho sluhu. Vojna sa pomaly končí, Adam chce pomstiť svoju ženu. Pod vplyvom burcovania zúfalej Ilčíčky, návratu Adama a neskôr ďalších vojakov z frontu sa dedinčania podujmú na kolektívnu pomstu voči pánom. Donútia Okolického, aby na mieste, kde umrela Eva uvažoval nad tým, aký je (dosky, ktorými ho podopreli vo vode padnú a Okolický sa utopí). Výženu vojenskú posádku a Adam podpáli krčmu (pretože za mnohé zlo môže alkoholizmus).*

JOZEF CÍGER HRONSKÝ medzivojnová próza

román Jozef Mak !!!

- **príbeh obyčajného dedinského človeka a jeho rodiny**
- autora **zaujíma vnútorný život postáv**, ich chápanie a precitovanie okolitého sveta, prostredia, v ktorom narážajú na kruté podmienky, stíhajú ich tvrdé údery, ktoré zväčša len znášajú ---> **postavy sú trpezlivé, pokorné, nezlomné a odolné**
- **v popredí sú najmä 3 postavy** --> Makova milá Maruša, jeho neskoršia žena Jula a sám Jozef Mak
Jula = typická dedinská žena (dobrá, pracovitá, prirodzená múdrosť, tiché prijímanie úderov osudu)
- **Maruša a Jula sú výraznými protipólmi**, Mak stratí obe ženy (Maruša sa utopí a Jula zomrie po narodení ich dieťaťa)
- Jozef Mak* = pozná od detstva utrpenie nemanželského dieťaťa a ťažkú robotu, pretrpel vojenčenie i väzenie
- Hronský chcel dielom **osláviť morálne hodnoty a morálnu silu obyčajného človeka**, ktorý takmer nikdy nekapituloval pod životnými údelmi, nepodliehal stresom, depresii, **nešťastie ho iba upevňovalo**
- **hrdinovia sa medzi sebou rozprávajú zriedkavo**, časté **vnútorné monológy**
- Jozef Mak* = **symbol odovzdanosti osudu, nie však rezignovanosti (je to "človek milión", ktorý prijíma svoj osud)**
- útrapy, ktoré musí postava prekonať → je nemanželským dieťaťom, vyhorí mu rodná chalupa, zomrie mu

biologický otec (drevorubač Gregor), povolanie na vojenčinu, smrť matky, zrada brata, premena Maruše, zatknutie v Komárne, väzenie, odcudzenie od July, Julina smrť

- ✓ *Jozef sa narodí ako nemanželské dieťa a stará sa oňho nevlastný brat Ján, lebo matka musí veľa pracovať. Ján nemá Jozefa rád, bije ho a keďže chce matka zabrániť nezhodám, posielajú Jozefa do hôr k pastierom. On sa však poháda s bačom kvôli peniazom, odíde a stane sa drevorubačom. Je pracovitý a ľudia si ho vážia. Postaví si dom, zaľúbi sa do Maruše, ale príde vojna a musí odísť na front. Dozvie sa, že Maruša sa vydala za Jána a žije s ním v dome, ktorý dal pre ňu postaviť. Vráti sa domov a ožení sa so škaredou, ale dobrou Julou, ktorú nemá rád. Julia mu porodí syna. Maruša stále Jozefa miluje a snaží sa ho zviest'. Julia o tom vie, ale nerobí nič, začína sa Jozefovi odcudzovať. Má si uvedomuje Marušinu skazenosť (po ťažkej chorobe sa jej zmení povaha i výzor) a odmieta ju. Jedného dňa sa Maruša veľmi opije a utopí sa v kotli na zváranie bielizne. Jozef až pri Julinej smrteľnej posteli (po pôrode druhého dieťaťa) zistí, že ju má naozaj rád.*

ĎALŠIE VÝZNAMNÉ SLOVENSKÉ ROMÁNY:

realizmus: Martin Kukučín – Dom v stráni /týmto román založil autor tradíciu dedinského románu/

Terézia Vansová – Sirota Podhradských /1.dievčenský román/

naturizmus: František Švantner – Nevesta hôľ /vrcholné dielo naturizmu/

POZNÁMKA: Tento MO sa dá prepojiť s okruhmi, v ktorých sa spomínajú romány po roku 1945 – môžete spomenúť napr. Jašíka alebo Mňačka.